

**PROBLEME ȘI SOLUȚII PRIVIND APRECIEREA
ISTORICĂ ȘI POLITICO-JURIDICĂ A REGIMULUI TOTALITAR
COMUNIST ȘI A SIMBOLICII (SECERA ȘI CIOCANUL)**

*Ion CIOBANU**

ABSTRACT:

**THE PROBLEMS AND THE SOLUTIONS OF HISTORICAL, POLITICAL AND
JURIDICAL APPRECIATION OF COMMUNIST TOTALITARIAN REGIME AND
SYMBOLIC (SICKLE AND HAMMER)**

On July the 12th, 2012, the Parliament approved the decision on historical, political and juridical appreciation of communist totalitarian regime and symbolic (sickle and hammer).

Later on July the 19th, 2012, it was moved forward as a legislative initiative the Law on amendment and some legislative acts (the Law on political parties, the Law on freedom of speech and the Law on public symbols).

In our case, the project of Law proposes to establish in legislation the prohibition of totalitarian regime symbols' use: Nazism, Stalinist and Communist for political parties (the proposal to complete the 4th art. of Law on political parties nr. 294-XVI from December the 21, 2007), the prohibition to use these symbols as corporate symbols of juridical persons (the 6th article of Law on public symbols nr. 86 from July 28th, 2011), as well as the prohibition of Nazism, Stalinist and Communist totalitarian ideology's propagation (the 3rd article of Law on freedom of speech nr. 64 from April the 23, 2010).

Previously, on June the 28th, 2010 it was proposed a project with the same title (on historical, political and juridical appreciation of totalitarian communist regime from RM), but the project contained a number of law's provisions which weren't included in the final editorial.

Key words: *communist totalitarian regime, symbolic, sickle, hammer, the Parliament, the Republic of Moldova, state.*

РЕЗЮМЕ:

**ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ, ПОЛИТИЧЕСКОЙ И
ЮРИДИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ТОТАЛИТАРНОГО КОММУНИСТИЧЕСКОГО
РЕЖИМА И СИМВОЛИКИ (СЕРП И МОЛОТ)**

12 июля 2012, Парламент утвердил решение об исторической, политической и юридической оценки тоталитарного коммунистического режима и символики (серп и молот).

Позже, 19 июля 2012, был представлен, в качестве законодательной инициативы, закон об изменениях и дополнениях некоторых законодательных актов (закон о политических партиях, закон о свободе слова и закон об общественных символах).

В данном случае, законопроект предлагает установить запрет на использование символики тоталитарных режимов: нацизма, сталинизма и коммунизма для политических партий (предложение дополнить ст. 4 Закона о политических партиях № 294-XVI от 21.12.2007), запрет на использование данных символов в качестве корпоративных символов юридических лиц (статья 6 Закона об общественных символах № 86 от 28 июля 2011), а также запрет на пропаганду тоталитарной идеологии нацизма, сталинизма и коммунизма (статья 3 Закона о свободе слова № 64 от 23 апреля 2010).

* **CIOBANU Ion** – Doctor în drept, lector superior, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (Bălți, Republica Moldova); **CIOBANU Ion** – Doctor of law, university lecturer at Baltys State University „Alec Russo” (Baltys, The Republic of Moldova); **ЧОБАНУ Ион** – Кандидат юридических наук, старший преподаватель Бельцкого Государственного Университета им. «Алеку Руссо» (Бельцы, Республика Молдова).

Ранее, 28 июня 2010 был предложен проект решения с тем же названием (об исторической, политической и юридической оценке тоталитарного коммунистического режима РМ), но данный проект содержал больше положений, которые так и не были внесены в окончательное издание.

Ключевые слова: тоталитарный коммунистический режим, символика, серп, молот, Парламент, Республика Молдова, государство.

Cuvinte cheie: regimul totalitar comunist, simbolica, secera, ciocanul, Parlament, Republica Moldova, stat.

Pe data de 12 iulie 2012, Parlamentul a aprobat hotărârea privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului totalitar comunist și a simbolicii (secera și ciocanul). Ulterior, pe data de 19 iulie 2012, a fost înaintată cu titlu de inițiativă legislativă legea privind modificarea și completarea unor acte legislative (*legea privind partidele politice, legea cu privire la libertatea de exprimare, legea cu privire la simbolurile publice*).

În speță, proiectul de lege propune stabilirea expresă în legislație a interzicerii utilizării simbolurilor regimurilor totalitare: nazist, stalinist și cel comunist pentru partidele politice (propunerea de completare a art. 4 din Legea privind partidele politice nr. 294-XVI din 21.12.2007), interdicția utilizării acestor simboluri în calitate de simboluri corporative ale persoanelor juridice (articolul 6 din Legea cu privire la simbolurile publice nr. 86 din 28 iulie 2011), precum și interzicerea propagării ideologiei totalitare naziste, staliniste, comuniste (art. 3 din Legea cu privire la libertatea de exprimare nr. 64 din 23 aprilie 2010).

Anterior, pe data de 28 iunie 2010 a fost propus proiectul hotărârii cu același titlu (*privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului totalitar comunist din RM*), însă proiectul în cauză conținea mai multe prevederi ce nu se mai regăsesc în redacția finală, printre care menționăm:

Se declară criminali, persoanele cu funcții de răspundere din RSS Moldovenească și ai Partidului Comunist din RSS Moldovenească care au decis și organizat crime contra populației Republicii Moldova precum și acțiunile tuturor persoanelor care au contribuit la comiterea acestor crime (art. 3.); se interzice utilizarea noțiunii de „comunist” și a derivatelor acesteia în denumirile partidelor politice, organizațiilor social-politice, și a instituțiilor și întreprinderilor; (art. 4.); se interzice utilizarea și propagarea în scopuri politice a simbolului regimului totalitar comunist

„secera și ciocanul”, deopotrivă cu simbolurile naziste; (art. 5.); Se interzice promovarea ideologiilor totalitare, deopotrivă cu cele comuniste și naziste (art. 6.); Se reabilitează politic victimele regimului totalitar comunist din RASSM și RSSM, cetățeni ai Republicii Moldova, care în timpul URSS au fost condamnate și/sau persecutate din motive ideologice, politice, naționale, religioase etc. (art. 7.)

De asemenea, în proiectul hotărârii din 28 iunie 2010 Guvernului RM îi reveneau anumite atribuții pentru realizarea prevederilor, printre care menționăm:

c) va elabora și promova proiectul legii lustrăției; e) în termen de trei luni de la intrarea în vigoare a prezentei Hotărâri va reorganiza Arhiva Organizațiilor Social-politice din Republica Moldova prin separarea fondului arhivistic ce ține de regimul totalitar comunist și va crea Arhiva Regimului Totalitar Comunist din Republica Moldova; f) va asigura transmiterea către Arhiva Regimului Totalitar Comunist din Republica Moldova a tuturor fondurilor de arhivă din depozitele speciale ale Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene și Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova, a fondurilor din arhiva Procuraturii Generale, precum și a altor fonduri ce reflectă esența regimului totalitar comunist; g) va asigura finanțarea elaborării editării unui manual de istorie a regimului totalitar comunist și introducerea în sistemul de învățământ preuniversitar a unui curs de istorie a totalitarismului; h) în comun cu Academia de Științe a Moldovei va crea până la 1 ianuarie 2011 în cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept, Centrul pentru Studiarea Regimului Totalitar Comunist, cu suplimentarea unităților de cercetători și va asigura finanțarea activității acestuia; i) va asigura demontarea tuturor monumentelor lui V.I Lenin din Republica Moldova, precum și a simbolicii „secerii și

ciocanului” de pe toate edificiile; j) va depune eforturile necesare în vederea valorificării și implementării plene a concluziilor și recomandărilor Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova.

Autorii hotărârii privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului totalitar comunist și a simbolicii (secera și ciocanul)¹ au argumentat necesitatea adoptării prin prevederile Rezoluției nr. 1096 (1996) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind măsurile de eliminare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste, Rezoluției nr. 1481 (2006) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind necesitatea unei condamnări internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare, ale Rezoluției Parlamentului European nr. 0213 (2009) referitoare la conștiința europeană și totalitarismul, ale Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 165-V din 14 ianuarie 2010 privind constituirea Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova ș.a.

În notele informative ale actelor normative sus-menționate se argumentează necesitatea demonstrării culpabilității istorice a regimului totalitar comunist și condamnării acestuia.

Autorii proiectului de lege consideră că Republica Moldova are o obligație dublă de condamnare a regimurilor totalitare - ca stat ce a avut de suferit de pe urma celor mai crude regimuri totalitare, soldate cu pierderi enorme de vieți omenești - , iar în al doilea rând - ca parte a comunității internaționale, ceea ce presupune alinierea la inițiativele consolidate de interzicere și prevenire a unor astfel de regimuri pe viitor.

La momentul actual, atât crimele regimului totalitar comunist cât și simbolica acestuia nu sunt în afara legii, din motiv că aceasta va intra în vigoare începând cu 1 octombrie 2012.

La ședința plenară a Comisiei de la Veneția din 12-13 iunie 1998 s-a adoptat raportul privind interzicerea partidelor politice. În cadrul acestei întruniri, a fost analizat cadrul normativ ce

reglementează activitatea partidelor politice din 41 de state².

Este relevant de menționat că majoritatea statelor au preluat standarde similare în ceea ce privește interzicerea partidelor politice (de exemplu, sunt interzise partidele politice care atentează la independența și suveranitatea statului, instigă la ură pe criterii de rasă, gen, etnie, religie ș.a., asociații secrete sau militare, organizații finanțate de alte state etc.).

Doar în cazuri restrânse, legiuitorul specifică categoriile partidelor politice care sunt neconstituționale (cazul Poloniei³ care interzice partidele ce promovează ideologia comunistă sau nazistă; Portugalia interzice partidele fasciste; Republica Federativă Germană⁴, Austria, Belgia, Grecia ș.a. interzic organizațiile care urmăresc realizarea scopurilor similare organizației național-socialiste ș.a.

Practica CEDO

Un exemplu elocvent din practica CEDO este refuzul de înregistrare a Partidului Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu versus România.⁵ Reclamanții s-au plâns că instanțele române au refuzat înregistrarea partidului reclamant. Curtea a fost de acord că statele pot interzice formațiuni politice incompatibile cu principiile democrației, însă PCN nici nu a avut vreo activitate politică contrară acesteia. De asemenea, Curtea a constatat că programul și statutul insistă pe respectarea suveranității naționale, a integrității teritoriale și a respectarea ordinii constituționale și nu cuprinde nici un pasaj care să instige la violență sau orice formă de respingere a principiilor democratice ori la dictatura proletariatului. Programul și statutul

² Albania, Argentina, Austria, Azerbaijan, Belarus, Belgium, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Canada, Croatia, the Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Georgia, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Japan, Kyrgyzstan, Latvia, Liechtenstein, Lithuania, Moldova, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Romania, Russia, Slovakia, Spain, Slovenia, Sweden, Switzerland, Turkey, Ukraine, Uruguay (A se vedea: CDL-PP(98)2).

³ The Constitution of The Republic of Poland from 2.04.1997. [On-line]: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>. (Vizitat la: 12.07.2012).

⁴ Basic law for the Federal Republic of Germany art. 21.[On-line]: <https://www.bgt-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>. (Vizitat la: 12.07.2012).

⁵ Refuz înregistrare partid - Partidul Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu versus România. [On-line]: <http://jurisprudenta.cedo.com/Refuz-inregistrare-partid-Partidul-Comunistilor-Nepeceristi-si-Ungureanu-versus-Romania.html>. (Vizitat la: 12.07.2012).

¹ Hotărârea Parlamentului nr. 191 privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului comunist totalitar din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În: Monitorul Oficial din 31.08.2012, nr. 181-184.

PCN se distinge de abuzurile fostului partid comunist de dinaintea de 1989.⁶

În cauza Bozgan, reclamantul s-a lovit de același refuz atunci când a solicitat înregistrarea unei asociații denumite „Garda națională antimafia”. Analiza a purtat asupra motivelor care au determinat refuzul înregistrării și, în ambele situații, Curtea a considerat că refuzul nu era justificat de o „nevoie socială imperioasă”.⁷

Astfel, Republica Moldova riscă să fie condamnată la CEDO pentru ingerința în dreptul de asociere.

Analiza legislației naționale.

Analizând proiectul *hotărârii din 28 iunie 2010 privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului totalitar comunist din RM* (neexaminat) putem deduce următoarele obiective:

1. Republica Moldova s-a raliat forurilor internaționale (Consiliului Europei) care au propus condamnarea regimurilor totalitare și atragerea la răspunderea penală a persoanelor cu funcție de răspundere din RSS Moldovenească și ai Partidului Comunist din RSSM care au contribuit la comiterea acestor crime.

2. S-a propus interzicerea noțiunii de „comunist” și a derivatelor acesteia în denumirile partidelor politice sau organizațiilor social-politice.

3. S-a propus interzicerea, utilizarea și propagarea în scopuri politice a simbolului regimului totalitar comunist „secera și ciocanul”, deopotrivă cu simbolurile naziste. În acest context, se interzice promovarea ideologiilor totalitare, deopotrivă cu cele comuniste și naziste.

4. S-a decis să fie reabilitate politic victimele regimului totalitar comunist din RASSM și RSSM, cetățeni ai Republicii Moldova, care în timpul URSS au fost condamnate și/sau persecutate din motive ideologice, politice, naționale, religioase etc.

Însă, Hotărârea Parlamentului⁸ adoptată în redacția finală s-a rezumat doar la condamnarea regimului totalitar comunist și interzicerea simbolurilor „secera și ciocanul”, fapt care a

denaturat totalmente sensul prezentului act normativ.

Deși, inițial s-a dorit excluderea ideologiei comuniste (inclusiv simbolurilor „secera și ciocanul”) și, respectiv, sintagmei „comunist” din denumirile partidelor politice sau organizațiilor social-politice, ulterior legiuitorul autohton a renunțat la această inițiativă. Acest proiect de hotărâre ar fi determinat partidul parlamentar PCRM să-și modifice denumirea, statutul și programul politic sau să fie radiat din registrul partidelor politice (prin proces de lichidare).

Hotărârea Parlamentului nr. 191 a impus renunțarea doar la simbolica „secera și ciocanul” partidului parlamentar PCRM.

În opinia noastră, legiuitorul autohton a ignorat practica CEDO, rapoartele Comisiei de la Veneția (din 1998-2004) și a interpretat eronat prevederile Rezoluției nr. 1096 (1996) și nr. 1481 (2006) ale APCE, precum și Rezoluția Parlamentului European nr. 0213 (2009), deoarece aceste acte internaționale cu caracter facultativ recomandă următoarele:

a. *actele penale comise de indivizi în timpul regimului totalitar comunist să fie judecate și pedepsite conform codului penal standard.* În cazul în care codul penal prevede aplicarea unei serii de limitări pentru unele delictede pedeapsa poate fi extinsă, deoarece este vorba doar de o problemă procedurală și nu de substanță. Adoptarea și aplicarea unor legi punitive retroactive nu este, totuși, permisă. Pe de altă parte, este permisă judecarea și pedepsirea oricărei persoane pentru orice act de omisiune care, în momentul când a fost comis, nu constituia un delict penal conform legislației naționale, dar care era considerat de natură penală potrivit principiilor generale de drept recunoscute de legislația națională. Mai mult, acolo unde o persoană a acționat în mod deschis violând drepturile omului, motivația că ar fi acționat conform unor ordine nu exclude nici ilegalitatea și nici culpa individuală.

b. *judecarea autorilor crimelor să fie luată în considerare odată cu reabilitarea celor condamnați de „crime” care, într-o societate civilizată, nu constituie acte penale precum și a celor care au fost condamnați pe nedrept.* Se vor acorda compensații materiale acestor victime ale justiției totalitare (...).

c. *deschiderea accesului la dosarele serviciilor secrete în scopul examinării lor publice în unele din fostele țări comuniste.* Ea recomandă

⁶ Ibidem.

⁷ Manualul Drepturilor Omului, p. 22. [On-line]: <http://www.drepturicivile.Ro/manual-DO-proof.pdf>. (Vizitat la: 12.07.2012).

⁸ Hotărârea Parlamentului nr.191 privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului comunist totalitar din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În: Monitorul Oficial din 31.08.2012, nr. 181-184.

tuturor țărilor implicate să permită persoanelor afectate examinarea, la cerere, a dosarelor individuale întocmite de fostele servicii secrete (...).

d. persoanelor care nu au comis delict care pot fi anchetate în conformitate cu articolul 7, dar care au deținut poziții înalte în cadrul fostelor regimuri totalitare comuniste și le-au susținut, Adunarea ia notă de necesitatea introducerii unor măsuri administrative, cum ar fi *lustrajul și legile decomunizării*, în unele state. Scopul acestor măsuri este excluderea anumitor persoane de la exercitarea puterii guvernamentale în cazul în care nu se poate avea încredere că ele o vor exercita în conformitate cu principiile democratice, pentru că nu și-au asumat nici un angajament sau atașament față de ele în trecut și nu au nici un interes sau motivație să treacă la ele în prezent (...). Deci se propune să fie adoptată legea lustrajului în statele ex-socialiste.

În Rezoluția APCE nr. 1096 se menționează că *cea mai bună garanție pentru eliminarea fostelor sisteme totalitare comuniste o reprezintă reformele profunde politice, legale și economice din țările respective, reforme care vor conduce la construirea unei mentalități și a unei culturi politice democratice autentice. De aceea, Adunarea solicită tuturor democrațiilor consolidate să își intensifice ajutorul și asistența acordată democrațiilor emergente din Europa, în special în scopul susținerii dezvoltării societății civile (...)*. Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei recomandă ca statele membre să elimine moștenirea sistemelor fostelor state totalitare comuniste prin restructurarea vechilor sisteme legale și instituționale, un proces care ar trebui să se bazeze pe principiile:

i. demilitarizării, pentru a garanta eliminarea militarizării principalelor instituții civile, precum administrația militară a închisorilor sau trupele Ministerului de Interne, care sunt tipice pentru sistemele militare comuniste;

ii. descentralizării, în special la nivel local și regional și în cadrul instituțiilor statale;

iii. demonopolizării și privatizării, care sunt elementele centrale pentru construirea unei economii de piață și a unei societăți pluraliste;

iv. debirocratizării, care ar trebui să reducă supra-reglementarea totalitară comunistă și să transfere puterea de la birocrati către cetățeni.

De asemenea, în Rezoluția APCE nr. 1481 se menționează faptul că *în pofida crimelor*

regimurilor comuniste totalitare, unele partide comuniste europene au contribuit la realizarea democrației(...); În plus, ea invită toate partidele comuniste sau post-comuniste în statele sale membre care nu au făcut-o încă să reevalueze istoria comunismului și propriul lor trecut, să se țină în mod net la distanță de crimele comise de către regimurile comuniste totalitare și să le condamne fără echivoc

Din cele menționate putem concluziona că prevederile legislative autohtone abordează selectiv problema în cauză prin adoptarea fragmentară a unor acte legislative precum condamnarea regimurilor totalitare comuniste, desecretizarea arhivelor, reabilitarea victimelor regimurilor comuniste etc. și ignoră măsurile majore de constrângere cum ar fi: adoptarea legii lustrajului, judecarea actelor penale comise de indivizi în timpul regimului totalitar comunist etc.

De asemenea, dorim să menționăm că rezoluțiile CE recomandă condamnarea regimurilor comuniste, însă nu stipulează expres interzicerea simbolicii partidelor comuniste actuale sau lichidarea partidelor politice care au preluat denumirea și simbolica „secera și ciocanul”, dar se conformează principiilor democrației constituționale și statului de drept !!!

În această ordine de idei, considerăm că legiuitorul autohton ar trebui să adopte legea lustrajului și să ancheteze actele penale comise de indivizi în timpul regimului totalitar comunist.

În ceea ce privește interdicția simbolicii „secera și ciocanul” sau sintagmei „comunist” din denumirea partidelor politice sau organizațiilor social-politice, suntem de opinia că este necesar de a se adresa Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru a constata constituționalitatea partidului politic PCRM și/sau simbolicii sale. În cazul în care Curtea Constituțională ar declara neconstituționalitatea simbolicii PCRM, atunci legiuitorul ar avea temei să interzică simbolul „secera și ciocanul”.⁹ În caz contrar, interzicerea unor atribute ale partidului politic (simbolul) și menținerea altora (statutul, programul sau denumirea) creează contradicții și divergențe de interpretare a normei juridice, prezumă partidul politic PCRM ca fiind o formațiune politică constituțională și, prin urmare,

⁹ Legea nr. 317-XIII cu privire la Curtea Constituțională din 13 decembrie 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 8/86 din 07.02.1995.

interzicerea unor atribute ar constitui o ingerință în drept de asociere.

Concluzii

1. Conform statutului, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) întrunește în rândurile sale pe principii benevole cetățenii țării - adepți ai ideologiei comuniste. El se declară că este succesor de drept, moștenitor al ideilor și tradițiilor Partidului Comunist al Moldovei.¹⁰

2. Suntem solidari cu promotorii ideilor condamnării regimurilor totalitare (inclusiv regimurilor comuniste și fasciste), însă considerăm că această decizie nu ține de competența legiuitorului, ci, mai curând, trebuie să fie delegată Curții Constituționale a RM. Totodată, trebuie să delimităm acțiunile ilegale comise de PCUS în perioada regimului comunist sovietic de activitatea partidului parlamentar actual - PCRM.

3. În opinia noastră, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a preluat fragmentar ideologia și programul politic comunist în scopul obținerii susținerii electoratului autohton, însă nu urmărește scopuri extremiste antistatale. În aceste condiții, interdicția și dizolvarea forțată a PCRM sau a simbolicii sale nu este justificată și nu conține argumente impetuoase.

4. Practica CEDO presupune că declararea de către un partid politic a unor scopuri radicale, în lipsa unor acțiuni violente în acest sens, nu sunt suficiente pentru interdicția sau dizolvarea acestuia.

5. Interdicția PCRM și a simbolicii sale poate fi motivată doar în cazul în care partidul politic menționat ar instiga la violență sau ar ignora restricțiile stipulate expres în Constituția Republicii Moldova.¹¹

În aceste condiții, considerăm că partidele politice autohtone trebuie să accepte pluralismul de idei și ideologii și să activeze pe poziții de competiție electorală sau parlamentară și nu de luptă între ele.

În această ordine de idei, înaintăm următoarele propuneri și recomandări:

1. Să fie adoptată legea lustrației.

2. Să ancheteze actele penale comise de indivizi în timpul regimului totalitar comunist.

3. Să fie inclusă expres în Legea RM nr. 294 din 21.12.2007 privind partidele politice interzicerea activității partidelor politice care au preluat metodele similare partidelor politice/organizațiilor social-politice comuniste sau naziste.

4. Să fie inclusă expres răspunderea penală a partidelor politice care au preluat metodele similare partidelor politice/organizațiilor social-politice comuniste sau naziste.

Bibliografie:

1. Basic law for the Federal Republic of Germany art. 21. [On-line]: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>. (Vizitat la: 12.07.2012).

2. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1, 12.08.1994.

3. Hotărârea Parlamentului nr.191 privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului comunist totalitar din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În: Monitorul Oficial din 31.08.2012, nr. 181-184.

4. Legea nr. 317-XIII cu privire la Curtea Constituțională din 13 decembrie 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 8/86 din 07.02.1995.

5. Manualul Drepturilor Omului. [On-line]: [http://www.drepturicivile.ro /manual-DO-proof.pdf](http://www.drepturicivile.ro/manual-DO-proof.pdf). (Vizitat la: 12.07.2012).

6. Prohibition of political parties and analogous measures. [On-line]: [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-INF\(1998\)014-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-INF(1998)014-e.asp). (Vizitat la: 12.07.2012).

7. Refuz înregistrare partid - Partidul Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu versus România. [On-line]: <http://jurisprudenta.cedo.com/Refuz-inregistrare-partid-Partidul-Comunistilor-Nepeceristi-si-Ungureanu-versus-Romania.html>. (Vizitat la: 12.07.2012).

8. Statutul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova. [On-line]: <http://www.e-democracy.md/files/parties/pcrm-statute-2008-ro.pdf>. (Vizitat la: 12.07.2012).

9. The Constitutional of The Republic of Poland from 2.04.1997 [On-line]: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>. (Vizitat la: 12.07.2012).

¹⁰ Statutul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova. [On-line]: <http://www.e-democracy.md/files/parties/pcrm-statute-2008-ro.pdf>. (Vizitat la: 12.07.2012).

¹¹ Constituția Republicii Moldova. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1, 12.08.1994. art. 41 alin. 4) 5) 6).